

Mirosław J. Leszka
miroslaw.leszka@uni.lodz.pl

Katedra Historii Bizancjum
Wydział Filozoficzno-Historyczny
Uniwersytet Łódzki

Plamen Pavlov, Ivan Tîutîundzhiev,
Osmanskite zavoevaniãa i „Dŭrzhavata na Dukha”. Veliko
Tŭrnovo 2017, Izdatelstvo „Abagar”, pp. 231

Podbój ziem bułgarskich przez Turków osmańskich (druga połowa XIV wieku) – wpisujący się w proces zajmowania przez tych ostatnich Półwyspu Bałkańskiego – stanowi wydarzenie przełomowe w dziejach Bułgarów, rzutujące na ich egzystencję przez następnych blisko pięćset lat. Ze względu na swoją wagę budził on i nadal budzi zainteresowanie uczonych, czego wyrazem jest choćby omawiana książka. Trzeba stwierdzić, że badanie losów późnośredniowiecznej Bułgarii nie jest zjawiskiem łatwym, co w dużej mierze związane jest z dość skromnym, rozproszonym, o różnej proveniencji i do tego często trudnym w interpretacji materiałem źródłowym.

Plamen Pavlov i Ivan Tîutîundzhiev, autorzy omawianej książki, zaliczani są do najwybitniejszych współczesnych mediewistów bułgarskich. Od lat związani są z Uniwersytetem Świętych Cyryla i Metodego w Wielkim Tyrnowie. Problematykę upadku Bułgarii w XIV wieku podejmowali już we wcześniejszych – także wspólnych – publikacjach (Pavlov 2008; Pavlov, Tîutîundzhiev 1991, 1995).

Praca podzielona jest na sześć podstawowych części, uzupełnionych przedmową (s. 7–11), obszernym zakończeniem (s. 215–222) i bibliografią (s. 223–231).

W rozdziale pierwszym (*Zalezŭt na vizantiŭskoto mogŭshchestvo v Mala Aziãa i bŭlgarite (sredata na XI – sredata na XIV v.)*, s. 13–58) badacze przedstawiają proces wypierania Bizantyńczyków z Azji Mniejszej, będący owocem ekspansji najpierw Turków seldżuckich, a później powstaniem i dynamicznym rozwojem państwa Turków osmańskich. W ten proces wpisują wątek bułgarski sprowadzający się, do schyłku pierwszej połowy XIV wieku, do przypadków uczestnictwa Bułgarów na służbie bizantyńskiej w walkach z Turkami, jak choćby w przypadku Jana Świniopasa (tzw. Pseudo-Iwajło numer 2), który w początkach XIV wieku dowodził 300-osobowym oddziałem.

Rozdział drugi (*Pŭrvi teritorialni zagubi i opiti za otstoŭavaneto na bŭlgarskata nezavisimost*¹, s. 59–89) poświęcony został ukazaniu, na tle ówczesnej sytuacji międzynarodowej, stosunków Bułgarii z Turkami (do 1377 roku), którzy w 1352 roku zdobyli pierwszy przyczółek na Półwyspie Bałkańskim i rozpoczęli działania na rzecz jego podboju. W tym okresie Bułgaria zanotowała pierwsze straty terytorialne, a w 1377 roku, za panowania Jana Szyszmana, została zmuszona do uznania zwierzchności tureckiej.

W rozdziale trzecim (*Zavladŭavaneto na Tŭrnovskoto carstvo. Gibelta na car Ivan Shishman i sŭdbata na dŭrzhavnostta v ostalnite bŭlgarski zemi*, s. 90–141) przedstawiono okoliczności likwidacji przez Turków organizmów państwowych funkcjonujących na ziemiach bułgarskich w późnym średniowieczu. Autorzy przeanalizowali proces upadku Bułgarii tyrnowskiej, zakończony zajęciem przez Turków w 1393 roku Wielkiego Tyrnowa. Jej ostatni car, Jan Szyszman, zmarł dwa lata później. Jan Sracimir, władca Bułgarii widyńskiej, drugiego pod względem wagi ośrodka państwowości bułgarskiej, dostał się do niewoli tureckiej prawdopodobnie w 1397 roku. Pavlov i Tŭtŭfundzhiev podają w wątpliwość datowanie tego wydarzenia na rok 1396, który też tradycyjnie uznawany jest za cezurę końcową istnienia Bułgarii widyńskiej. Według nich jeszcze przez jakiś czas po uwięzieniu Jana Sracimira, widyński ośrodek państwowy zachowywał swoją odrębność wobec sułtana, choć był mu podporządkowany. Szerzej tą kwestią zajmują się w dalszej części swej książki.

W rozdziale czwartym („*Izvestniŭat Konstantin, proslaveniŭat imperator na Bŭlgarija...*”, s. 142–156) autorzy omawianej publikacji wykładają swój pogląd dotyczący funkcjonowania państwowości widyńskiej po roku 1397. Wskazują w źródłach z końca XIV i początków XV wieku passusy świadczące o tym, że nazwa Bułgaria funkcjonowała nadal jako pojęcie państwowo-polityczne. Prowadzi ich to do wniosku, że Bułgaria widyńska po usunięciu Jana Sracimira została przekazana jego synowi Konstantynowi II, który musiał uznać zwierzchność Bajazyda. Po klęsce Turków pod Ankarą w 1402 roku Konstantyn – podobnie jak inni władcy bałkańscy – zerwał zależność od Turków i włączył się do organizowanej przez Zygmunta Luksemburczyka koalicji. Po 1413 roku Konstantyn zachował jako sojusznik sułtana Mehmeda pewną niezależność na znajdującym się pod jego władzą terytorium. Jej kres przyniosła dopiero jego śmierć w 1422 roku. Zdaniem Pavlova i Tŭtŭfundzhieva dopiero wtedy nastąpił koniec średniowiecznej państwowości bułgarskiej.

---

¹ W spisie treści przy tytule rozdziału podane są daty: 1369–1377 (s. 5). Nie widnieją one natomiast na stronie tytułowej rozdziału. Nawiasem mówiąc, pierwsza z nich nie jest adekwatna do treści rozdziału, w którym analizowana jest sytuacja od lat pięćdziesiątych XIV w.

Trzeba zaznaczyć, że ten bardzo interesujący i godny uwagi pogląd, głoszony już od połowy lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku – a wzmocniony w omawianej książce kolejnymi argumentami – z trudem przebija się do bułgarskiej mediewistyki.

W rozdziale piątym („*Narod nepokoren...*” *Bŭlgarite v zashtita na khristiŭnskata dŭrzhavnost*, s. 157–176) autorzy szkicują narodziny bułgarskiego oporu wobec tureckich okupantów. Szczególną uwagę poświęcają postaci Frużyna, który był synem cara Jana Szyszmana, władcy tyrnowskiego. Jego matką była najprawdopodobniej Dragana, druga żona Jana, choć nie wyklucza się, że mógł on pochodzić z nieprawego łoża. Po 1395 roku opuścił zajęte przez Turków tereny Bułgarii tyrnowskiej. Być może udał się najpierw do Widynia, potem zaś na Węgry. Jest on związany z tzw. powstaniem Konstantyna i Frużyna, które ukazywane jest jako pierwsze antytureckie wystąpienie Bułgarów² (autorzy książki zajmują w tej kwestii wstrzeźliwe stanowisko). Jego lepiej poznane losy wpisują się w dzieje Węgrów. Wydaje się, że był on uczestnikiem wyprawy Władysława III przeciw Turkom, zakończonej pogromem sił chrześcijańskich pod Warną (1444 rok).

W ostatnim rozdziale (*Bŭlgarija*, „*Dŭrzhavata na Dukha*”, s. 177–214) przedstawione zostają postaci, które w sytuacji, gdy Bułgarzy tracili swój niepodległy byt, zaczęły odgrywać rolę duchowych przywódców, budując „państwo ducha”. Znaleźli się wśród nich m.in. św. Teodozjusz Tyrnowski, św. Romil Widyński, św. Eutymiusz Tyrnowski i Grzegorz Camblak.

Omawiana publikacja przygotowana została w oparciu o pełny korpus źródeł, który został wnikliwie, wszechstronnie przeanalizowany i bogatą, reprezentatywną literaturę przedmiotu³. Stanowi ona interesującą, autorską wizję procesu, którego owocem był podbój ziem bułgarskich przez Turków osmańskich. Szczególnie ciekawe wydają się być rozważania dotyczące funkcjonowania pewnej formy państwowości po 1397 roku, jaką stanowiła Bułgaria widyńska, jak również postawy społeczeństwa bułgarskiego wobec tureckiej okupacji w pierwszych dekadach jej funkcjonowania.

Jestem głęboko przekonany, że Pavlovowi i Tiufundzhievowi udało się zrealizować cele, które przed sobą postawili (s. 9–10). Z jednej strony zaprezentowali postępy w badaniach nad upadkiem państwowości bułgarskiej w XIV wieku, a z drugiej przedstawili

---

² Wokół tej kwestii toczy się od dawna dyskusja, daleka od powszechnie akceptowanych ustaleń. W literaturze znaleźć można poglądy, że było ono epizodyczne, krótkotrwałe i o niewielkim zasięgu terytorialnym, jaki i takie, według których trwało przez wiele lat, objęło znaczne połacie Bułgarii widyńskiej i tyrnowskiej, po uznaniu go za wymysł nowożytnych uczonych (szerzej na ten temat zob. Leszka 2014).

³ Warto jednak zwrócić uwagę, choć nie w formie zarzutu, mając świadomość, że książka adresowana jest do czytelnika bułgarskiego i ma popularnonaukowy charakter, że autorzy nie sięgnęli po polską literaturę przedmiotu. Co prawda brak w niej kompleksowego ujęcia dziejów podboju Bułgarii przez Turków Osmańskich, ale z pewnością znaleźć można interesujące teksty dotyczące niektórych podejmowanych w omawianej pracy wątków (np. zob. Czamańska, Leśny 2015; Marinow 2004, 2005; Salamon 1992).

swoje poglądy, które w sposób przekonujący uzasadnili. Czytelnik po lekturze książki pozostanie nie tylko z obrazem dramatycznych wydarzeń prowadzących do likwidacji suwerenności Bułgarów w późnym średniowieczu, ale i z optymistycznym przekonaniem, że w ostatecznym rozrachunku zdali oni historyczny egzamin – mimo kilku wieków tureckiej niewoli zachowali, jak piszą: „(...) opierając się na wiekowej tradycji, języku, wierze, solidarności (...) swoją tożsamość i kulturę” (s. 11). Można dodać, że nie byłoby to możliwe, a na pewno zdecydowanie trudniejsze, gdyby nie fakt, że już to pokolenie Bułgarów, które utraciło niezależny byt państwowy, podjęło na różnych frontach walkę o jego odzyskanie.

Bibliografia

- Czamańska, I., Leśny, J. (2015). *Bitwa na Kosowym Polu 1389*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Leszka, M.J. (2014). Kwestia tzw. powstania Konstantyna i Frużyna w bułgarskiej literaturze naukowej. *Balcanica Posnaniensia*, 21, 5–12.
- Marinow, K. (2004). Problem zdobycia Tyrnowa przez Turków osmańskich w literaturze naukowej oraz w świetle źródeł pisanych i archeologicznych. *Mars*, 17, 3–24.
- Marinow, K. (2005). Wybrane problemy upadku Tyrnowa. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica*, 80, 139–160.
- Pavlov, P. (2008). *Bŭlgarskoto srednovekovie. Poznato i nepoznato. Stranici ot politicheskata i kulturnata istoriã na Bŭlgariã, VII–XV vek*, p. 209–229. Veliko Tãrnovo: Abagar.
- Pavlov, P., Tŭtŭndzhiev, I. (1991). *Osmanskite turci i kraãat na srednovekovna Bŭlgarija. Veliko Tãrnovo: Sŭŭuz na uchenite v Bŭlgariã*.
- Pavlov, P., Tŭtŭndzhiev, I. (1995). *Bŭlgarite i osmanskoto zavoevanie (za kraãat na XIII – srednata na XV v.)*. Veliko Tãrnovo: Abagar.
- Salamon, M. (1992). Bizancjum i Bułgaria wobec ekspansji tureckiej w dobie bitwy na Kosowym Polu. In: K. Baczkowski (ed.), *600-lecie bitwy na Kosowym Polu* (s. 29–43). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.